

voista ei vaikuta puhekieliseltä, saati kansanomaiselta. Koko sana on kirjallinen tyyliltään. Siinäkö lienee syy, että sen merkitys – ilman puhekielen tukea – on kirjoitettaessakin epäselvä.

Suurin osa seuraavista poiminnoista on viime vuosien ylioppilasaineista, mutta samantapaisia – ja vielä kummempia – käyttötapoja löytyy varttuneidenkin kirjoittajien tuotteista. Otettakoon heti yksi esimerkki varsin tunnetulta kynäkäyttäjältä: »Vaihtoehto [nim. sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen] nostettiin esille, jolloin [kaiketi *jotta*] herätettäisiin huomiota.»

Äidinkielenopettajat ovat ani harvoin tehneet koepapereihin merkintöjä *jolloin*-sanan huonotyyllisestä tai virheellisestäkään käytöstä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole ojentaa heitä siitä vaan tarjota esimerkkiaineistoa yhteisesti kuulosteltavaksi ja mahdollisesti opetuksessa käytettäväksi.

Seuraavissa tapauksissa on ehkä pyritty viittaamaan yksisanaisiin ajanilmauksiin:

- (1) On viikkohoroskooppeja, jolloin voi suunnitella menonsa viikoittain ennusteen mukaan.
- (2) Ehkä syyt varmimmin löytyvät vanhoista muinaisuskonnoista, jolloin ihmiset kaikkialla maapallolla palvoivat luonnonjumalia.

Lienevätkö sananalut *viikko-* ja *muinais-*vieneet kirjoittajat harhaan? Sanojen perusosat *-horoskooppi* ja *-uskonto* eivät kuitenkaan ilmaise aikaa: siksi näihin sanoihin ei voi viitata *jolloin*-adverbilla. Seuraavassakaan virkkeessä ei ole aikaa ilmaisevaa korrelaattisanaa:

- (3) Tietysti joskus tulee asioita, jolloin on otettava toiset ihmiset enemmän huomioon kuin itsensä.

Ehkä on ajateltu ilmausta »tilanteita, jolloin», mutta paremmalta kuulostaisi *asioita* t. *tilanteita, joissa*.

Virkkeitä, jotka ovat *jolloin*-sanan sopivuuden kannalta rajatapauksia, on tietysti myös, esimerkiksi:

Milloin *jolloin*?

Adverbilla *jolloin* on Nykysuomen sanakirjan mukaan kahdenlaista relatiivista käyttöä. Ensiksi sillä on merkitys 'jona aikana, jona hetkenä'. (Häät pidetään kesällä, jolloin luonto on kauneimmillaan.) Toinen merkitys on 'jonka tapahtuessa, jossa tapauksessa'. (Laivat törmäsivät yhteen, jolloin toinen niistä upposi. – Laarit voidaan täyttää kattoon asti, jolloin kuitenkin on käytettävä välipohjaa.)

Ensiksi mainitussa merkityksessä *jolloin*-adverbilla viitataan yhteen sanaan, tavallisesti aikaa ilmaisevaan substantiiviin. Jälkimmäistä merkitystä käytetään viitattaessa koko edeltävän lauseen tapahtumaan. Tärkeässä asemassa on silloin tietysti lauseen predikaatti määritteen. Kumpikaan *jolloin*-sanan käyttöta-

Kielemme käytäntö

- (4) [Milloin ääni muuttuu meluksi, on vaikeasti määriteltävissä,] sillä jos pääsääntönä pitää sitä rajaa[,] jolloin korvia alkaa koskea, on usein jo liian myöhäistä aloittaa melun torjuminen.

Eihän *raja* tavallisesti mikään aikaa ilmaiseva sana ole, mutta tässä sen tehtävänä on ilmaista tiettyä aika- ja tapahtumajatkumon hetkeä. Ei esimerkiksi *jossa*-sana kuulostaisi tässä virkkeessä sen paremmalta.

Jossa sopisi sen sijaan seuraavaa esimerkkiä ryhdistämään:

- (5) Lähin esimerkki tästä [kokonaisen kaupungin tuhoutumisesta] on Meksikon maanjäristys, jolloin suurin osa Meksiko Cityä tuhoutui lähes maantasalle [!].

Tässä ei varmaan ole tarkoitus kertoa maanjäristyksestä ajanhetkenä vaan tuhon aiheuttajana.

Korrelaattisana ei voi olla etäällä relatiivipronomineista. Sama koskee relatiivisen *jolloin*-adverbin korrelaattia. Seuraavassa esimerkissä korrelaatti näyttää joutuneen kauas päälauseen alkuun.

- (6) Murrosiässä ovat merkittäviä ensimmäiset suhteet vastakkaiseen sukupuoleen, jolloin alkanut ystävyys voi muuttua rakkaudeksi.

Jos halutaan viitata sanaan *murrosikä*, voisi virkkeen jälkipuoli alkaa vaikkapa sanoilla *koska silloin*; jos taas halutaan viitata sanaan *suhteet*, voitaisiin jatkaa *koska niistä*.

Joskus *jolloin*-sanaa kaipaisi kuten seuraaviin virkkeisiin.

- (7) Kauas on jäänyt se aika, kun ihmiset uskoivat, että maa on litteä -- .

Eikö *kun* kuulostakin liian puhekieliseltä?

- (8) [Tämä aresti jättäisi nuorille vapaaksi] perjantai-illan, milloin [normaalityyliässä *jolloin*] tapahtuu varmasti yhtä paljon rikoksia kuin lauantaisinkin.

Esimerkkejä *jolloin*-sanan liian vähästä käytöstä ei kuitenkaan ole mainittavaksi

asti siihen nähden, miten runsaasti niitä on sen liiakäytöstä. Tarkoiton sellaisia tapauksia, joihin jokin muu ilmaus sopisi paremmin. Tätä ontuvan tuntuista käyttöä esiintyy etenkin sellaisissa virkkeissä, joissa *jolloin*-sanaa on pyritty käyttämään sen toisessa, 'jossa tapauksessa' -merkityksessä ja sen pitäisi siis viitata koko edellisen lauseen tapahtumaan. Adverbin ja sen korrelaatin väliset suhteet ovat tällöin usein kovin epämääräisiä, niin kuin seuraavissa virkkeissä.

- (9) -- äänteenmuutos -- on Länsi-Suomessa saanut jatkeen, jolloin kuulee äännöksiä tyyppiä [nuori tyämiäs] 'nuori työmies'.

- (10) Joka kesä järjestetyt Englannin karnevaalit houkuttelevat nuoria matkustamaan, jolloin nuori kokee aina jotain uutta ja kiehtovaa.

Päälauseiden predikaattiverbien tekemisen ja *jolloin*-lauseiden predikaattien tekemisen pitäisi olla ajateltavissa samanaikaiseksi. Virkkeen 9 lauseilla on kuitenkin synn ja seurauksen peräkkäissuhde. Päälauseetta voitaisiin jatkaa: -- ; *sen vuoksi kuulee* tai *niinpä kuulee*. Virkkeen 10 kirjoittaja on ehkä pyrkinyt viittamaan lähimpään sanaan *jolloin*-adverbin edellä. Vahinko vain, että se on lauseenjäsenenä epäitsenäinen verbin nominaalimuoto. Virke jatkuisi sopivasti toisella päälauseella: -- , *ja matkoilla nuori kokee* -- .

Pää- ja sivulauseiden tapahtumien samanaikaistuminen kiusaa seuraavissakin esimerkeissä.

- (11) Sauvoja alettiin valmistaa lasikuidusta, jolloin ne kevenivät huomattavasti vanhoihin sauvoihin verrattuna.

Parempi olisi jatkaa: -- , *mistä seurasi, että* tai *minkä ansiosta* ne kevenivät -- .

- (12) Pellon kasvipeite oli muuttumassa liian tiheäksi, jolloin viljoille ei jäänyt kylliksi kasvutilaa ja ravintoa.

Korjaukseksi kävisi: -- oli muuttumassa *niin* tiheäksi, *ettei* viljoille olisi jäänyt -- .

- (13) 1980-luvun autot pyritään tekemään mahdollisimman pieniksi ja kevyiksi, jolloin turvallisuus yleensä kärsii, jos käytetään perinteisiä pelti- ja rautaosia.

Sivulause voisi olla hyvä erottaa eri virkkeeksi: *Tämän takia* (t. *Siitä seuraa, että*) turvallisuus yleensä kärsii – – .

Lauseiden aikasuhteet ovat kyllä kunnossa seuraavassa virkkeessä, mutta *jolloin*-lauseesta on tahattomasti tullut restriktiivinen.

- (14) Kehitysapujoukkoihin liitytään 20–30 vuoden ikäisinä, jolloin tehdään useimmiten kaksivuotinen sopimus – – .

Molemmat lauseet ansaitsevat päälauseen aseman: Kehitysapujoukkoihin liitytään 20–30 vuoden ikäisenä, ja sopimus tehdään useimmiten kahdeksi vuodeksi.

Seuraavissa esimerkeissä *jolloin*-sanalla viitataan predikatiiviseen päälauseeseen.

- (15) Suurin osa Suomen kunnista on kaksikielisiä, jolloin esimerkiksi virastoissa voi käyttää ruotsia tai suomea.

Virkkeen sisältöhän ei ole totta, mutta jos olisi, sivulauseen alkuun sopisi *joten*, *jonka vuoksi* tai *jonka ansiosta*.

- (16) Kannat ovat vokaaliloppuisia (*arka, kala, marja* jne.), jolloin kausatiivijohtimen alku-*s* taikka *is* näytetty ongelmallisena.

Tätäkin päälauseetta jatkaisi mielellään *joten* tai *josta syystä* -ilmauksella.

- (17) Myös kolmiventtiilirakenne on mahdollinen, jolloin [auton] moottorissa on sylinteriä kohden kaksi imuventtiiliä ja yksi pakiventtiili.

Tämän virkkeen asiat eivät ole syy-seuraussuhteessa. Virke olisi parasta jakaa kahtia ja aloittaa jälkimmäinen lause sanoilla *tällöin* tai *siinä tapauksessa*.

Jos predikatiivilauseet olisivat ehtoa ilmaisevia sivulauseita, niitä kävisi hyvin päinsä jatkaa parenteesimaisella *jolloin*-lauseella. Tämä näkyy vaikkapa seuraavasta esimerkin 14 muunnelmasta.

- (14a) Jos suurin osa Suomen kunnista olisi kaksikielisiä, jolloin virastoissa voisi käyttää ruotsia ja suomea, paluumuuttajilla olisi helpompaa.

Jolloin-sanalla alkava lause sopii hyvin juuri ehdon jatkoksi. *Jolloin*-adverbin merkitys 'jossa tapauksessa' on silloin tarkemmin sanottuna 'jonka ehdon täytyessä' tai 'jonka tilanteen t. asiantilan vallitessa'.

Vielä pari sellaista esimerkkiä, joissa *jolloin*-lauseella pyritään selittämään jotakin päälauseessa sanottua.

- (18) Nuorten avioliitto voi olla myös »pakkoavioliitto», jolloin tyttö on tullut raskaaksi, ja muuta vaihtoehtoa ei ole.
- (19) Toinen samantapainen vaihtoehto, jota varsinkin tytöt käyttävät hyväkseen, on lähteä au pairiksi, jolloin perheet ottavat tytöt tekemään kotitöitä ja hoitamaan lapsia – – .

Merkityksen puolesta *jolloin*-adverbin paikalla voisi virkkeessä 18 olla *ts.* tai *so.* Virkkeen 19 sivulauseen 'se on' -merkitys taitaisi selvitä siitakin, että au pair -ilmauksen jälkeen alettaisiin uusi virke: Perheet ottavat – – .

Säästän lukijat enemmiltä esimerkeiltä. En osaa sanoa *jolloin*-adverbille selviä käyttösääntöjä, vaikka olenkin edellä esittänyt korjausehdotuksiani. Sellaisia saumasanoja kuin *jolloin*, jotka eivät kuulu pronomineihin eivätkä konjunktioihin, eivät koulukieliopit tai kielenkäyttöoppaat yleensä mainitse. Aarni Penttilän Suomen kieliopista (s. 520) löytyvät *jolloin*-sanalle samat merkityksenselitykset kuin Nykysuomen sanakirjasta.

Oppikirjoissa ja ylioppilasaineissa, joista esimerkkinä ovat, on hyvin paljon syiden ja seurausten pohdintaa sekä vaikutussuhteiden selittelyä. Tämäntyyppisiin teksteihin näyttävät monet kirjoittajat hanakasti ottavan *jolloin*-sanana kausaalisuhdetta ilmaisemaan. Minun mielestäni *jolloin*-sanana 'jossa tapauksessa' -merkitys ei veny niin pitkälle. Esimerkiksi virkkeen 11 lauseiden tapahtumat ovat sekä

Kielemme käytäntö

temporaalisesti että kausaalisesti peräkkäiset. Kummankin seikan luulisi estävän valitsemasta *jolloin*-sanaa lauseiden yhdistäjäksi. Lauseiden suhde saattaa olla myös pelkästään kausaalinen kuten esimerkeissä 15 ja 16. Pelkän kausaalisuhteen osoittimeksi *jolloin* sopii yhtä huonosti kuin peräkkäisen temporaalisuhteen. Vai onko *jolloin* sittenkin siirtynyt ja vakiintumassa uuteen 'minkä vuoksi, mistä seuraa, että' -merkitykseen? Voidaanko jo huoletta sanoa: Tytär pääsi opettajankoulutuslaitokseen, jolloin hän valmistuu opettajaksi, ja poika lähtee USA:han, jolloin hän oppii englantia?

RAIJA LEHTINEN